

Слайд 1

ПСИХОДІАГНОСТИКА МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН

Слайд 2

1. Способи дослідження міжособистісних відносин.
2. Методики непрямой оцінки міжособистісних стосунків.
3. Соціометрія та її модифікації.
4. Методика Рене Жиля.
5. Методика «Два будиночка»
6. Діагностика міжособистісних стосунків у сім'ї. «Малюнок сім'ї».

Слайд 3

Міжособистісні стосунки – **У** це сукупність об'єктивних зв'язків та взаємодій між особами, які належать до певної групи; система установок, очікувань, стереотипів, орієнтацій, через які люди сприймають і оцінюють один одного.

Характерною ознакою міжособистісних стосунків є їх емоційне забарвлення. Отже, ми можемо визначити їх як: **У** *«взаємини людей, що формуються в процесі безпосередньої взаємодії в групі, мають неформальний характер і містять емоційно забарвлену та значущу оцінку партнерів по спілкуванню»*.

Найвідоміші методики, засновані на закономірностях проксемічної («**проксеміка**» – близькість) поведінки людей.

Головна їхня передумова полягає в тому, що вибір суб'єктом положення в просторі щодо іншої особи або групи осіб залежить від його міжособистісних взаємин: позитивне емоційне відношення виявляється у виборі більш близької відстані.

Слайд 4

Засоби дослідження, засновані на феноменах «особистішого простору», можна розділити на три категорії:

- а) *методики спостереження реальної ситуації;*
- б) *методики символічного моделювання реальної ситуації;*
- в) *проективні засоби.*

Вважається, що *методики спостереження реальної ситуації* дають найбільш достовірну інформацію про міжособистісні взаємини. Класичною, найбільш типовою

процедурою є схема дослідження, у якій проксемічна поведінка двох людей фіксується спостерігачем або ж, у більш складних схемах, проксемічна поведінка членів групи записується на відеоплівку з наступним аналізом поведінки кожного. Ілюстрацією елементарної процедури може служити наступний варіант: у кімнаті знаходяться стіл і два стільці, розташовані на досить великій відстані один від одного. Експериментатор, що сидить на одному зі стільців, просить обстежуваного сісти. Вільний вибір дистанції, що виявляється у виборі місця для розташування стільця (відстань між ним і експериментатором згодом вимірюється), пов'язується з психологічною ситуацією міжособистісних взаємин.

Методики *символічного моделювання реальної ситуації* досить різноманітні. В одній з них обстежуваному пропонується набір фотографій, на яких зафіксовано різне розташування столу і стільців. Обстежуваного просять вибрати з них ту, у якій відображено найбільш комфортне для нього розташування. Інші варіанти моделювання припускають велику активність обстежуваного, у яких він сам повинен цілком структурувати ситуацію, самостійно розташовуючи символи або іграшки, що зображують людей і об'єкти певним чином у просторі. Відповідно до методики, описаної Дж.Кют, дитина складає вирізані фігури різних людей на оксамитовій дошці. При порівнянні даних оцінюються лінійні відстані між розташованими фігурами з відповідними даними досліджень за іншими психологічними методиками. При цьому емоційні відстані між людьми виражаються через лінійні відстані в символічній ситуації.

Проективні засоби істотно не відрізняються від методичних прийомів моделювання, однак за своєю процедурою і стимульним матеріалом вони спрямовані на визначену сферу пізнання. Скажімо, методика Петерсона спрямована на вивчення сімейних взаємин. До неї входять: модель кімнати (підлога кімнати маркірується поперечними лініями для зручності виміру відстані), іграшкові фігури членів родини. Дитина, граючи в «сім'ю» і розташовуючи певним чином її членів, дає дослідникові матеріал для інтерпретації. У більшості випадків оцінка відстані між фігурами складає лише невелику частину пояснювального матеріалу проективної методики, один його параметр. Він використовується в методиках, заснованих на ігровій

діяльності, при інтерпретації малюнка сім'ї, при структуризації відображених міжособистісних ситуацій.

Слайд 5

Міжособистісні стосунки в групах вивчають за допомогою методів спостереження, експерименту, бесіди, анкет і соціометрії. Вибір і застосування методу залежить від конкретних завдань і умов. Останнім часом з цією метою широко використовують соціометричну, референтометричну методики.

Соціометрична техніка, розроблена Джекобом Морено, застосовується для діагностики міжособистісних і міжгрупових відносин з метою їхньої зміни, поліпшення й удосконалювання. За допомогою соціометрії можна вивчати типологію соціального поведіння людей в умовах групової діяльності, судити про соціально-психологічну сумісність членів конкретних груп.

Слайд 6

Соціометрична процедура може мати на меті:

- У** а) вимір ступеня згуртованості-роз'єднаності в групі;
- У** б) виявлення «соціометричних позицій», тобто співвідносного авторитету членів групи по ознаках симпатії-антипатії, де на крайніх полюсах виявляються «лідер» групи і «відкинутий»;
- У** в) виявлення внутрішньогрупових підсистем, згуртованих утворень, на чолі яких можуть бути свої неформальні лідери.

Використання соціометрії дозволяє проводити вимір авторитету формального і неформального лідерів для перегрупування людей у командах так, щоб знизити напруженість у колективі, що виникає через взаємну ворожість деяких членів групи.

Соціометрична процедура проводиться груповим методом, його проведення не вимагає великих часових витрат (до 15 хв.). Вона дуже корисна в прикладних дослідженнях, особливо в роботах по удосконалюванню відносин у колективі.

Слайд 7

Термін «соціометрія», означає вимір взаємин у групі, **У** запропонований Дж. Морено у 1934 р. Сукупність міжособистісних відносин у групі складає, на його думку, ту первинну соціально-психологічну структуру, характеристики якої багато в чому визначають не тільки цілісні характеристики групи, але і стан людини.

Слайд 8

За процедурою соціометрія є актом вибору випробуваними інших членів групи для спільної діяльності в заданих контрольованих умовах. Соціометрія заснована на виборі партнера і спробі на цій основі представити ієрархію групи. Вона фіксує факт переваги або установку, виражену індивідом у відношенні взаємодії з іншими індивідами у визначених ситуаціях. Переважним змістом цієї установки є потреба суб'єкта в спілкуванні з об'єктом вибору.

Розглянемо, у чому полягає соціометричний метод у діагностиці відносин малих груп.

Виходячи із задач діагностики й об'єктів виміру, психолог вибирає можливі критерії для опитування членів групи. Питання повинні стосуватися не взаємин членів групи, а бажання брати участь у визначеній спільній діяльності. Це має немаловажне значення, тому що випробувані при прямих запитаннях щодо взаємин у групі можуть давати не завжди чесні відповіді через небажання розкрити своє відношення до інших членів групи. Бажання ж брати участь у спільній діяльності визначається емоційним відношенням учасника групової взаємодії. Коли питання або критерії соціометрії обрані, вони заносяться на спеціальну картку або пропонуються в усному вигляді за типом інтерв'ю. Кожен член групи відповідає на них, вибираючи тих або інших членів групи залежно від більшої або меншої схильності, переваги їх у порівнянні з іншими, симпатій або, навпаки, антипатій, довіри або недовіри і т. д.

Слайд 9

Соціометрична процедура може здійснюватися у двох формах. При непараметричній формі пропонується відповісти на питання без обмеження числа виборів, при параметричній – з обмеженням числа виборів.

Порядок складання соціометричної картки

1. Спочатку готуються списки членів групи, які будуть діагностуватися. Кожен член групи повинен мати свій порядковий номер у списку – шифр.

2. Потім складається картка з урахуванням розміру досліджуваної групи. Дається коротка інструкція щодо заповнення. Тут зазначається, що, відповідаючи на питання, потрібно у графу «Вибір» проставляти номери тих членів групи за списком,

які найповніше відповідають вашому відношенню до них за запропонованими критеріями вибору.

При опитуванні, з обмеженням вибору, праворуч від кожного критерію на картці креслиться стільки вертикальних граф, скільки виборів передбачається дозволеними у цій групі. У тих випадках, коли психологу бажано встановити порівняльну цінність зроблених переваг, у соціометричну картку можна вводити своєрідну шкалу. Для цього в графі виборів вказують порядок вибору або переваги відповідною цифрою – вибір у 1-у чергу, у 2- у, у 3-ю і т. д.

Непараметрична соціометрія, без обмеження числа виборів, ефективна лише при малій чисельності групи (10-12 осіб). При цьому себе випробуваний не оцінює. Перевага цієї форми в тому, що можливо виявити емоційну експансивність кожного члена групи і разом з тим зробити зріз різноманіття міжособистісних зв'язків у групі. Недолік – велика імовірність одержання випадкового вибору, однакового підходу до всіх учасників групової взаємодії, що свідомо є помилковим показником.

Друга форма – з **обмеженням вибору** – дозволяє істотно знизити імовірність випадкової відповіді. Випробуваний вибирає строго фіксоване число з усіх членів групи. Введення обмеження значно підвищує надійність соціометричних даних і полегшує їхню статистичну обробку. Випробуваний уважніше відноситься до своїх відповідей, вибираючи тільки тих членів групи, які дійсно відповідають пропонованим критеріям.

Недоліком параметричної процедури є неможливість розкрити різноманіття взаємин у групі. Вона дозволяє виявити тільки найбільше суб'єктивно значущі зв'язки і не дає інформації про емоційну експансивність (нестриманості в прояві своїх почуттів) членів групи.

Слайд 10

Вибір критеріїв соціометрії диктується задачами, які перед собою ставить психолог. Вони повинні бути представлені з врахуванням наступних вимог:

- **У**питання сформульовані як можна конкретніше, на основі реальної ситуації;
- **У**не повинно бути занадто великої кількості критеріїв;
- **У**пропоновані вибори повинні бути логічно зв'язані між собою;

- **У**питання повинні викликати активний інтерес у більшості випробуваних;
- **У**треба підбирати такі питання, зміст яких був би зрозумілий усім членам досліджуваної групи;
- **У**при формулюванні питань доцільно враховувати соціально-демографічні, професійні, психологічні, вікові та інші ознаки;
- **У**питання повинні бути зв'язані з діяльністю, якою займаються учасники групи.

Слайд 11

Приведемо приклади сильних критеріїв, використовуваних у роботі зі школярами: **У** «З ким із шкільних товаришів ти б хотів грати в команді?» **У** «Кого з членів вашого класу ти б хотів мати сусідом по парті?» **У** «Кого б ти запросив на день народження?»

Питання типу «З ким ти дружиш у класі?» є слабким критерієм, тому що він не зв'язаний зі спільною діяльністю і звучить не конкретно.

Проте, яким би сильним не був критерій вибору, ніколи не можна бути упевненим в тому, що вдалося виявити дійсно безпосереднє відношення піддослідного до обраного. Для цього потрібні додаткові дані, одержувані, наприклад, під часі бесіди.

Слайд 12

Існують два взаємодоповнюючих один одного способи обробки результатів – *графічний* і *кількісний*.

Слайд 13

Кількісний аналіз результатів починається із занесення їх у спеціальну таблицю, названу соціометричною матрицею. Кожному індивіду в ній відповідає один рядок, коли він виступає в ролі того, хто вибирає, і один стовпець, коли він виступає в ролі того, кого вибирають.

№ п/п	Хто обирає	Кого обирають									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1				1		2				3	
2		3		2		1					
3						1		3			2
4		2				1				3	
5				3	2			1			
6								3	2	1	
7		1					2		3		
8					3			2			1
9		1				2		3			
10					2		1	3			
Усього виборів		4	0	3	3	5	2	6	2	3	2
З них взаємні		1	0	1	1	2	1	2	1	1	0

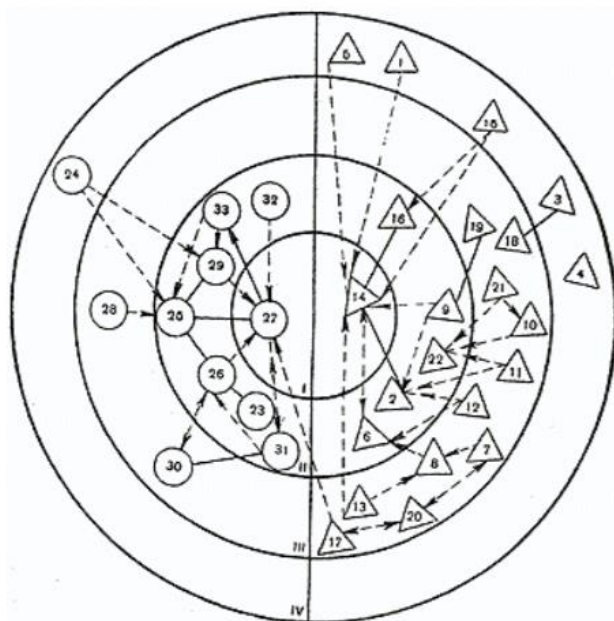
Фамилия	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33			
Ангульшин															+						+														+	
Бородко				+												+																				+
Громов																+																				+
Доминский																																				+
Негин	+								+																											+
Зайцева																																				+
Ильчев					+																															+
Нарасева																																				+
Норенецкий																																				+
Нузнецова																																				+
Нурчина																																				+
Ларионов																																				+
Лобанов																																				+
Лушин	+	+																																		+
Мурашова																																				+
Механик																																				+
Найденская																																				+
Некрасов																																				+
Никитина																																				+
Николаев	+	+																																		+
Нурна																																				+
Павлова																																				+
Павин	+	+																																		+
Петрукович																																				+
Петельский																																				+
Поньмарева																																				+
Путьков																																				+
Рощина																																				+
Соловьев																																				+
Титова																																				+
Умалинов																																				+
Цыркун																																				+
Яковлев	+	+																																		+
Нол-во выборов	3	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	6	2	1	7	3	2	1	0	5	1	2	7	2	4	2	2	3	3	3	3		
Нол-во взаимных выборов	3	2	2	3	2	2	2	2	2	2	1	1	3	3	1	1	3	3	1	1	3	0	3	1	2	3	2	3	2	3	3	3	3	2		

Слайд 14

Соціограма є графічним зображенням структури міжособистісних відносин у групі. Вона є своєрідною картою групи, на якій наочно, за допомогою визначених графічних символів позначаються позитивні і негативні вибори, зроблені кожним членом групи.

На основі соціоматриці можлива побудова соціограми – карти соціометричних виборів. Розрізняють кілька типів соціограм. Найпопулярнішою є соціограма-мішень, яка має вигляд щита, який складається з трьох або чотирьох концентрично розташованих кіл. Чим вищий позитивний статус, тим ближче до центра кола розташовується член групи, і навпаки.

Соціограма дозволяє виявити структурні елементи міжособистісних відносин усередині групи – лідера, психологічні ядра групи (підгрупи) і типи їхніх комунікативних зв'язків, ізольованих і виключених (відкинутих) індивідів

- > позитивний односторонній вибір,
- ↔ позитивний взаємний вибір,
- - - -> негативний односторонній вибір,
- - - -> негативний взаємний вибір.

Соціограмна техніка є істотним доповненням до табличного підходу в аналізі соціометричного матеріалу, тому що вона дає можливість більш глибокого якісного опису і наочного представлення групових явищ. Аналіз соціограми полягає у визначенні центральних, найбільш впливових членів, потім взаємних пар і угруповань. Угруповання складаються з взаємозалежних осіб, що прагнуть вибирати один одного. Найчастіше в соціометричних вимірах зустрічаються позитивні угруповання з 2, 3 членів, рідше з 4 і більш членів.

Слайд 15

МЕТОДИКА РЕНЕ ЖИЛЯ

Ў Методика спрямована на дослідження соціальної пристосованості дитини, сфери її міжособистісних відносин та їх особливостей, її сприйняття внутрішньосімейних стосунків, деяких характеристик її поведінки.

Методика дозволяє виявити конфліктні зони в системі міжособистісних відносин дитини, даючи тим самим можливість, впливаючи на ці відносини, впливати на подальший розвиток особистості дитини.

Ў Проективна візуально-вербальна методика **Рене Жилія** складається з 42 завдань, серед яких 25 картинок із зображенням дітей або дітей і дорослих з коротким

текстом, що пояснює зображену ситуацію і питанням до досліджуваного, а також 17 текстових завдань.

Дитина, розглядаючи малюнки, відповідає на поставлені питання, показує вибране нею місце на картинці, розповідає як вона повела б себе в тій чи іншій ситуації або вибирає один з перерахованих варіантів поведінки.

Для дітей дошкільного віку рекомендовано проводити методику у декілька етапів, де в кожному етапі: по 14 питань на кожному із зніть. Під час тестування необхідно звертати увагу на реакцію дитини, задавати уточнюючі питання якщо дитина вагається, у разі її втоми, припинити тест.

Методика може бути **використана при обстеженні дітей від 4 до 12 років**, а у випадку вираженого інфантилізму і затримки психічного розвитку - і більш старшого віку.

Психологічний матеріал, що характеризує систему особистісних відносин дитини, одержаний за допомогою методики, можна умовно розділити на дві великі групи змінних:

Слайд 16

Змінні, що характеризують конкретно-особистісні відносини дитини з іншими людьми:

1. ставлення до матері;
2. ставлення до батька;
3. ставлення до батьків загалом;
4. ставлення до братів і сестер;
5. ставлення до бабусі, дідуся та інших близьких дорослих родичів;
6. відношення до друга (подруги);
7. ставлення до вчителя (вихователя).

Слайд 17

Змінні, що характеризують особливості самої дитини:

8. допитливість;
9. прагнення до спілкування у великих групах дітей;
10. прагнення до домінування, лідерства в групах дітей;
11. конфліктність, агресивність;

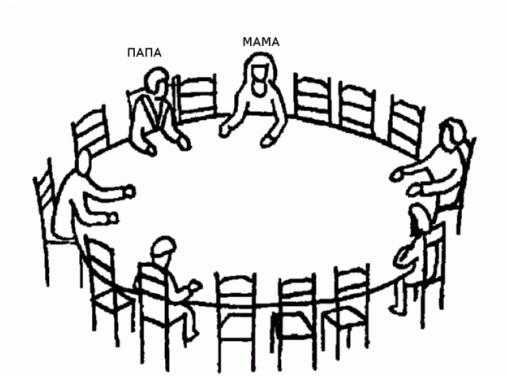
12. реакція на фрустрацію;
13. прагнення до усамітнення.

І, як загальний висновок, **ступінь соціальної адекватності поведінки дитини**, а також фактори (психологічні та соціальні), що порушують цю адекватність.

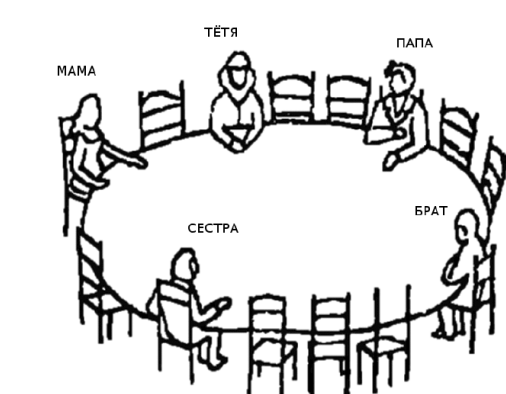
Слайд 18

Тестовий матеріал

У 1. Ось стіл, за яким сидять різні люди. Познач хрестиком, де сядеш ти.

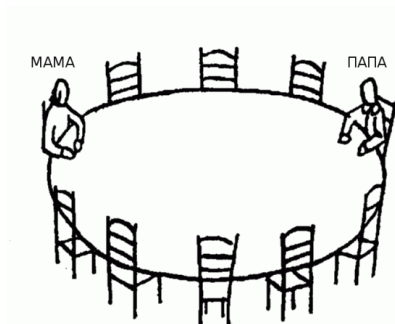

У 2. Познач хрестиком, де ти сядеш.

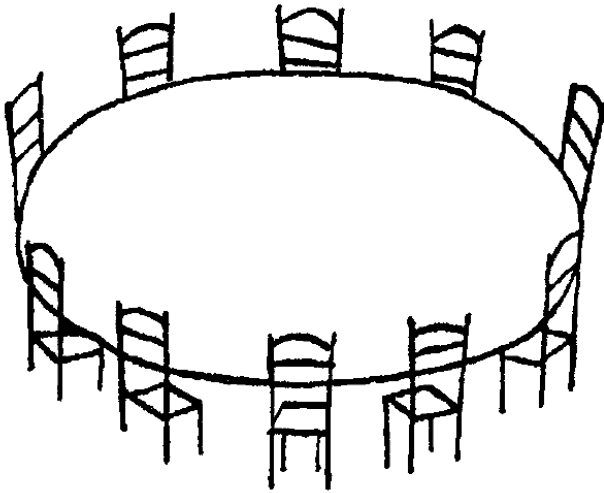

Слайд 19

У 3. Познач хрестиком, де ти сядеш.

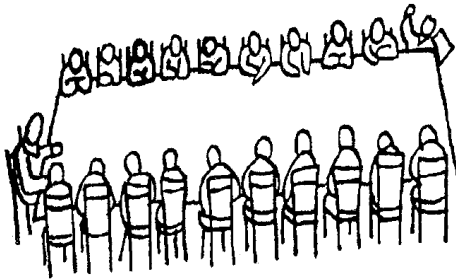

У 4. А тепер розмісти кілька людей і себе навколо цього столу. Познач їх родинні стосунки (тато, мама, брат, сестра) або (друг, товариш, однокласник).

Слайд 20

У 5. Ось стіл, на чолі якого сидить людина, яку ти добре знаєш. Де сів би ти? Хто ця людина?

У 6. Ти разом зі своєю родиною будеш проводити канікули у господарів, які мають великий будинок. Твоя сім'я вже зайняла кілька кімнат. Вибери кімнату для себе.

БРАТ				ПАПА И МАМА
СЕСТРА				

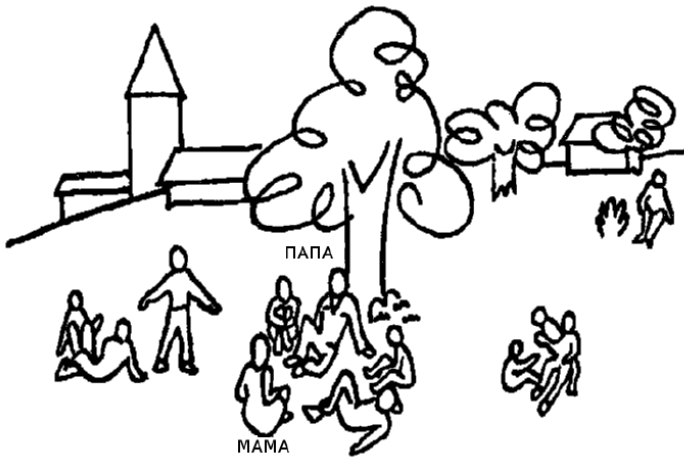
Слайд 21

У10. Ти маєш можливість виїхати на кілька днів відпочивати, але там, куди ти їдеш, тільки два вільних місця: одне для тебе, друге для іншої людини. Кого б ти взяв із собою?

....

У13. Ти чудово впорався зі складним завданням. Кому першому ти розповіси про це?

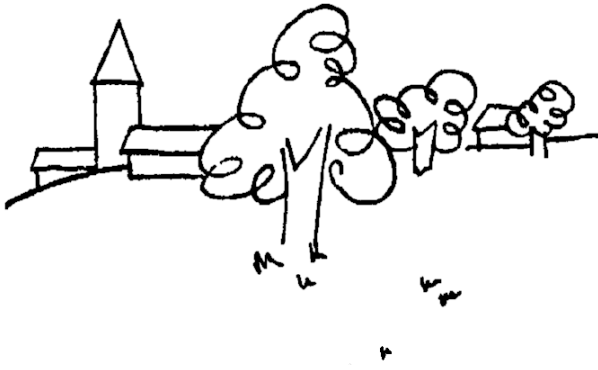
У14. Ти на прогулянці за містом. Познач хрестиком, де знаходишся ти.

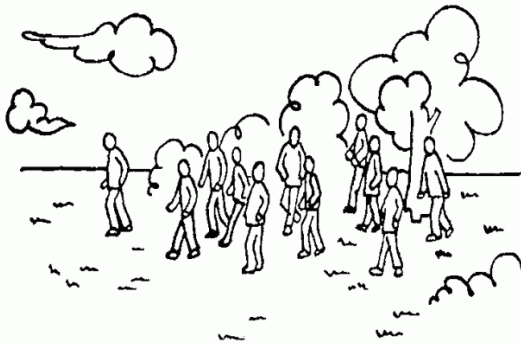
15. Інша прогулянка. Познач, де ти на цей раз.

17. Тепер на цьому малюнку розмісти кілька людей і себе. Намалюй або познач хрестиками. Розкажи, що це за люди.

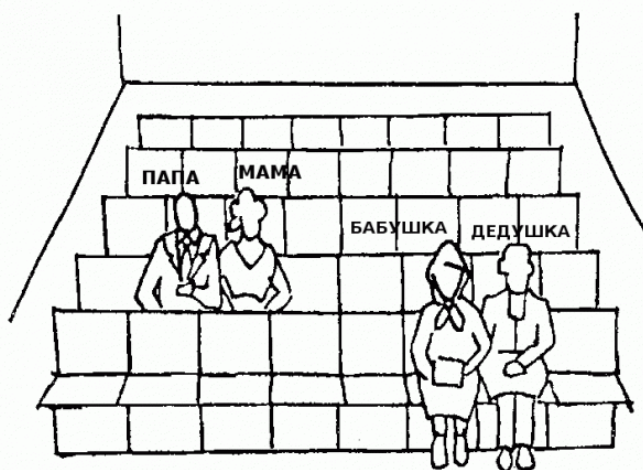

20. Ось твої товариші йдуть на прогулянку. Познач хрестиком, де знаходишся ти.

25. Товариш навмисне штовхнув тебе і звалив з ніг. Що робитимеш: будеш плакати; поскаржишся вчителю; вдариш його; зробиш йому зауваження; не скажеш нічого? Обери одну з відповідей.

41. У кінотеатрі багато порожніх місць. Твої родичі вже зайняли свої місця. Познач хрестиком, де сядеш ти

Ключ до тесту

Кожна з 13 змінних утворює самостійну шкалу.

Певній змінній відповідають конкретні запитання в тесті.

Ставлення до мами: 1-4, 8-15, 17-19, 27, 38, 40-42

Ставлення до батька: 1-5, 8-15, 17-19, 37, 40-42

Ставлення до батьків загалом: 1, 3, 4, 6-8, 13-14, 17, 40-42

Ставлення до братів і сестер: 2, 4-6, 8-13, 15-19, 30, 40, 42

Ставлення до бабусі, дідуся та інших близьких дорослих родичів: 2, 4, 5, 7-13, 17-19, 30, 40, 41

Відношення до друга (подруги): 4, 5, 8-13, 17-19, 30, 34, 40

Ставлення до вчителя (вихователя): 5, 9, 11, 13, 17, 18, 26, 28-30, 32, 40

Допитливість: 5, 26, 28, 29, 31, 32

Прагнення до спілкування у великих групах дітей: 4, 8, 17, 20, 22-24, 40

Прагнення до домінування, лідерства в групах дітей: 20-24, 39

Конфліктність, агресивність: 22-25, 33-35, 37, 38

Реакція на фрустрацію: 25, 33-38

Прагнення до усамітнення: 7-10, 14-19, 21, 22, 24, 30, 40-42

Методика передбачає переважно якісний аналіз відповідей досліджуваного. Тому можна інтерпретувати виходячи з відповідей респондента на питання відповідних шкал.

Слайд 23

МЕТОДИКА “ДВА БУДИНОЧКИ”

Ціль: виявити ставлення дитини (3,5-6,5 років) до окремо взятих людей з її оточення (до членів сім’ї, вчителів, братів і сестер, друзів і т.д).

Для більш об’єктивного результату бажано, щоб тест проводився кваліфікованим психологом, ну або хоча б не батьками. Обов’язковою умовою є те, що тест проводиться віч на віч (дитина + психолог).

Вам знадобиться аркуш білого паперу, червоний і чорний фломастери.

Процедура проведення:

Психолог ненав'язливо розпитує дитину про її дім: «А в якому будинку ти живеш?»

Психолог каже: «Чудово, а давай побудуємо для тебе інший, чудовий і дуже гарний будиночок» і малює на аркуші паперу будиночок червоним фломастером. У процесі малювання потрібно постійно підкреслювати привабливість червоного будиночка.

Психолог пропонує дитині: «Ну, тепер нам потрібно заселити цей прекрасний будиночок. Першим його жителем будеш, звичайно, ти, адже ми його для тебе побудували». Психолог записує поруч з будиночком ім'я дитини. «А хто ще буде жити в цьому будинку? Ти можеш вселити в нього кого хочеш, і тих, хто зараз живе з тобою і тих хто живе в іншому місці. Кого хочеш вселяти?»

Ім'я кожного «нового мешканця» будиночка психолог записує під ім'ям дитини. Можна дуже м'яко поцікавитися, а хто це.

Коли в будиночку з'являться 2-3 новосельці, психолог малює поруч чорний будиночок і каже: «Хтось, напевно, не буде жити з тобою в червоному будиночку, їм теж потрібно десь жити. Давай поселимо їх в будиночок, який буде стояти поруч». Важливе уточнення – чорний будинок ні як не характеризується перед дитиною і не описується! Це просто сусідній будиночок і він не гірший, ніж червоний!

Якщо дитина не заселяє чорний будиночок, психолог її ненав'язливо до цього спонукає: «Ну що ж, будиночок так і буде стояти порожній?»

Коли будиночки вже заселені, допускається запитати про кого-небудь, кого забули (учитель, братик і т.д).

Потім психолог говорить: «Давай подивимося, можливо, хтось із сусіднього будиночка хоче переїхати в червоний будиночок жити. Як ти думаєш хто це?». Стрілочками на аркуші паперу позначається «переїзд».

«А можливо, з червоного будиночка хтось хоче переїхати?» – говорить психолог і знову позначає стрілочками «переїзд».

Розшифровка результатів тесту не символічна. Висновки робляться безпосередньо, в червоному будиночку живуть люди, яким дитина симпатизує, «мешканців чорного будиночка» дитина цурається і психологічно відмежовується. При переселенні «мешканців» з одного будинку в інший потрібно

враховувати пояснення дитини або формулювання питання (чиє бажання вплинуло на переселення). Найважливіше значення має те, куди дитина «поселила» батьків, братів і сестер. В якому будиночку перебувають вчитель або вихователь. А також, чи присутні в червоному будиночку однолітки дитини.

Слайд 24

Методика «Малюнок сім'ї»

Сімейну ситуацію, яку батьки оцінюють з усіх боків позитивно, дитина може сприймати зовсім інакше. Дізнавшись, яким вона бачить навколишній світ, сім'ю, батьків, себе, можна зрозуміти причини виникнення багатьох проблем і ефективно допомогти їй при їх вирішенні.

Призначення тесту

У Тест призначений для виявлення особливостей внутрішньосімейних відносин. Методику можна використовувати з 3,5 років.

Інструкція: “Намалюй, будь ласка, свою сім'ю”. Не слід давати які-небудь вказівки чи уточнення. На запитання, яні може поставити дитина, типу “Кого треба малювати, а кого не треба?”, “Треба намалювати всіх?”, “А дідуся малювати треба?” і т.д., відповідати слід ухильно, наприклад: “Малюй так, як тобі хочеться”.

Процедура

Дитині дають простий олівець середньої м'якості, набір кольорових олівців, гумку і стандартний чистий аркуш паперу формату А4. Використання будь-яких додаткових інструментів виключається.

Слайд 25

Поки дитина малює, психолог повинен ненав'язливо **проводити спостереження**, відзначаючи такі моменти, як:

- порядок заповнення вільного простору.
- порядок появи персонажів малюнка.
- час початку і закінчення роботи.
- виникнення труднощів при зображенні того чи іншого персонажа або елементів малюнка (надмірна зосередженість, паузи, помітна повільність, користування гумкою і т.д.).

- час, витрачений на виконання окремих персонажів.
- емоційний настрій дитини під час зображення того чи іншого персонажа.
- спонтанні коментарі дитини.

Слайд 26

Після виконання завдання слід отримати максимум додаткової інформації, організувавши коротку **бесіду** за допомогою запитань.

- У1. Скажи, хто тут намальований?
- У2. Де вони знаходяться?
- У3. Що вони роблять?
- У4. Хто в сім'ї найбільш хороший і чому?
- У5. Їм весело чи нудно? Чому?
- У6. Хто з намальованих людей найщасливіший? Чому?
- У7. Хто з них найбільш нещасний? Чому?
- У8. Як у цій сім'ї карають дітей за погану поведінку?
- У9. Кого одного залишать вдома, коли поїдуть на прогулянку?
- У10. Чому дитина не намалював кого-небудь з членів сім'ї (якщо так сталося)?

При опитуванні психолог повинен з'ясувати сенс намальованого дитиною почуття – почуття до окремих членів родини.

Слайд 27

Якщо інформації недостатньо можна **розширити бесіду і задати дитині вирішити 6 ситуацій**: 3 з них мають виявити негативні почуття до членів сім'ї, 3 – позитивні.

- У1. Уяви собі, що ти маєш два квитки в цирк. Кого б ти покликав з собою?
- У2. Уяви, що вся твоя родина йде в гості, але один з вас захворів і повинен залишитися вдома. Хто він?
- У3. Ти будуєш з конструктора будинок (вирізаєш паперову сукню для ляльки), і в тебе не виходить. Кого ти покличеш на допомогу?
- У4. Ти маєш квитків (на один менше, ніж членів сім'ї) на цікаву кінокартину. Хто залишиться вдома?
- У5. Уяви собі, що ти потрапив на безлюдний острів. З ким би ти хотів там жити?
- У6. Ти отримав у подарунок цікаве лото. Вся сім'я сіла грати, але вас однією людиною більше, ніж треба. Хто не буде грати?